

УДК 347.9

С. О. КОРОЄД

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Аналізуються думки вчених-процесуалістів на змістовну характеристику поняття ефективності цивільного судочинства та її ознаки. Доводиться, що при характеристиці ефективності цивільного судочинства варто враховувати результативність і дієвість самого судового процесу як діяльності, а не лише її матеріально-правові наслідки. Обґрунтовується, що ефективність цивільного судочинства має визначатись результативністю самої процесуальної діяльності та її наслідками, незалежно від досягнення мети цивільного судочинства. Ефективність цивільного судочинства визначена як результативність судової цивільної процесуальної діяльності та її наслідків (матеріально-правових та процесуальних), зумовлена визначенням у статті 1 ЦПК завданням цивільного судочинства і спрямована на його оптимальне виконання з метою усунення цивільно-правового спору між сторонами або оптимального вирішення іншого правового питання відповідно до норм матеріального права із здійсненням реального судового захисту прав та охоронюваних законом інтересів та унеможливленням виникнення на підставі ухваленого судом рішення нових спорів з участю сторони, на користь якої воно ухвалено, і забезпечується судовою процесуальною заінтересованістю.

Ключові слова: правосуддя в цивільних справах, цивільне судочинство, ефективність, завдання, захист прав.

Короєд С.А. Теоретико-методологические подходы к определению эффективности гражданского судопроизводства

Анализируются мнения ученых-процессуалистов на содержательную характеристику понятия эффективности гражданского судопроизводства и ее признаки. Доказывается, что при характеристике эффективности гражданского судопроизводства следует учитывать результативность и действенность самого судебного процесса как деятельности, а не только ее материально-правовые последствия. Обосновывается, что эффективность гражданского судопроизводства должна определяться результативностью самой процессуальной деятельности и ее последствиями, независимо от достижения цели гражданского судопроизводства. Эффективность гражданского судопроизводства определена как результативность судебной гражданской процессуальной деятельности и ее последствий (материально-правовых и процессуальных), обусловленная определенной в статье 1 ГПК задачей гражданского судопроизводства и направленная на ее оптимальное выполнение с целью устранения гражданско-правового спора между сторонами или оптимального решения иного правового вопроса в соответствии с нормами материального права с осуществлением реальной судебной защиты прав и охраняемых законом интересов и избеганием возникновения на основании принятого судом решения новых споров с участием стороны, в пользу которой оно принято, и обеспечивается судебной процессуальной заінтересованностью.

Ключевые слова: правосудие по гражданским делам, гражданское судопроизводство, эффективность, задачи, защита прав.

Koroed Sergiu. Theoretical and methodological approaches of determination of effectiveness of civil proceedings.

It was analyzed opinions of scientists in procedural sphere on meaningful characteristic of the concept of effectiveness of civil proceedings and its features. It is proved that in characterizing of effectiveness of civil proceedings it should be considered the impact and effi-

ciency of the judicial process as an activity, and not just its substantive implications. It is proved that the efficiency of civil proceedings should be determined by the very effectiveness of procedural activity and its consequences, regardless of the achieving of the objective of civil proceedings. Effectiveness of civil proceedings is defined as the impact of the judicial civil procedural activity and its consequences (substantive and procedural), due in particular by established in Article 1 of the Civil Procedural Code objective of civil proceedings and aimed at its optimal implementation to address resolution of civil dispute between the parties or other optimal solution of legal issue in accordance with the substantive laws with the implementation of a real judicial protection of the rights and interests protected by law and avoiding of occurrence, on the basis of the court's judgment, of new litigation with involvement of the parties in whose favor it is judged, and provided with legal procedural interest.

Key words: *justice in civil cases, civil litigation, effectiveness, objectives, protection of the rights.*

Судова реформа взагалі, й цивільного судочинства зокрема, незважаючи на проведення багатьох її етапів в незалежній Україні¹, буде продовжуватись ще довго, адже створити систему вирішення цивільно-правових спорів, яка б найбільш ефективно захищала порушені права, досі не вдається. Прагнення створити ефективне цивільне судочинство – головна мета судово-правової реформи правосуддя в цивільних справах. Тому досі актуальним залишається питання підвищення ефективності цивільного судочинства та забезпечення своєчасності вирішення цивільних справ за рахунок внутрішніх резервів судової системи в межах існуючого порядку судочинства, а також удосконалення такого порядку².

Питання ефективності цивільного судочинства пов'язане, передусім, із вдосконаленням цивільної процесуальної форми, окремі аспекти якої розглядали в своїх роботах такі вчені-процесуалісти, як С.С. Бичкова, С.В. Васильєв, Є.В. Васьковський, М.А. Вікут, В.В. Комаров, В.І. Тertiшніков, Г.П. Тимченко, М.К. Треушніков, С.Я. Фурса, Н.А. Чечіна, М.Й. Штефан, М.С. Шакарян, В.В. Ярков і ін., а також суддями – Д.Д. Луспеником, В.В. Кривенком, П.І. Шевчуком та ін. Безпосередньо питанням ефективності судочинства були присвячені, зокрема, роботи А.В. Цихоцького, І.В. Губенюк, С.Ф. Демченка, І.Л. Петрухіна, Г.П. Батурова, Т.Г. Морщаковой, які й стали теоретичним підґрунтям нашого дослідження. Проте без чіткої відповіді науковців так й залишається питання, яке цивільне судочинство варто вважати ефективним і які основні ознаки цієї ефективності, що є необхідним для подальшого вироблення пропозицій щодо основних напрямів процесуального забезпечення підвищення цивільного судочинства. Дослідження цього питання й ставить за мету наша стаття.

Як зазначають в своїй роботі І.Л. Петрухін, Г.П. Батуров, Т.Г. Морщакова, категорія «ефективність» не є правовою, а стосується більше соціології – наслідок яких-небудь причин, дій. Ефективний означає такий, що дає попередньо запланований, корисний ефект, а ефективність – результативність цілеспрямованої дії чого-небудь³.

Ефективність – дуже об'ємне поняття, що включає в себе і гарантії захисту, і якість роботи, і прозорість діяльності суду, і передбачуваність рішень, і забезпечення діяльності судів державою, і багато-багато іншого⁴.

Ефективність – це універсальне поняття, яке розповсюджується на будь-які керовані і самокеровані системи і підсистеми. Воно виражає здатність системи добре пристосовуватися до умов реальної дійсності, забезпечувати на її основі своє функціонування, ставити перед собою цілі і успішно їх досягати⁵.

Термін «ефективність» (від лат. effectus – результат, наслідок яких-небудь причин, дій) не одне десятиліття інтенсивно використовується на сторінках юридичної літератури при характеристиці державно-правових явищ (діяльності, правових норм, правозастосовчих актів і т.д.)⁶.

Раніше ми вже доводили, що для характеристики результативності розгляду і вирішення цивільних справ судами має застосовуватися термін «ефективність цивільного судочинства» або «ефективність правосуддя в цивільних справах», які означають судову процесуальну діяльність щодо розгляду і вирішення цивільних справ (а не поняття ефективності цивільного процесу). Разом з тим, враховуючи статтю 1 ЦПК, для оцінки сучасного стану правосуддя в цивільних справах має застосовуватись поняття «ефективність цивільного судочинства», критеріями оцінки якого як раз й є закріплені у статті 1 ЦПК завдання і мета цивільного судочинства⁷. Але, в межах нашого дослідження можливе використання теоретичних напрацювань, які стосуються й ефективності саме правосуддя в цивільних справах, а також ефективності іншого виду судочинства – господарського.

Так, в своїй роботі «Теоретичні проблеми ефективності правосуддя в цивільних справах» А.В. Цихоцький зазначає, що «ефективність» як функціонально-цільова категорія є вихідною при дослідженні соціального результату буття того чи іншого явища взагалі і державно-правових реалій зокрема; ефективність відображає ступінь здійснення суспільних очікувань. При цьому, ефективність правосуддя в цивільних справах, як вважає вчений, є властивістю правосуддя як виду здійснення судом у встановленій законом цивільній процесуальній формі державної діяльності щодо розгляду і вирішення конкретних судових справ з ухваленням в них законних, обґрунтованих і справедливих постанов, забезпечуючи за певних умов досягнення соціально значущих цілей. Ця властивість характеризується відношенням фактично досягнутого правосуддям рівня цілей до нормативно встановленого законом⁸. При цьому, цілі правосуддя в цивільних справах є еталоном оцінки його ефективності⁹.

Ефективне правосуддя, як вважає І.В. Губенок, це розгляд і вирішення судом віднесених до його компетенції спорів у встановленій процесуальним законом процедурі, з дотриманням процесуальних строків, засновані на правильному встановленні достовірності фактів і точному застосуванні до них закону, які відповідають принципам справедливості, рівності, законності і які забезпечують реальний захист порушених прав і законних інтересів особи, яка звернулася до суду¹⁰.

Під ефективністю судочинства (господарського судочинства), на думку С.Ф. Демченка, доцільно розуміти характеристику його стану, виходячи зі ступеню реалізації цільової функції судочинства – переведення звичного відправлення судочинства у ранг правосуддя (суду по совісті, божій справедливості). Ефективне судочинство – це правосуддя, яке здійснюється в рамках належної судової юрисдикції, у відповідності зі справедливим законодавством, за раціональними судовими процедурами, які відправляються у розумні строки, а прийняті судові рішення виконуються у встановлені терміни¹¹.

В.І. Саранюк під ефективністю господарського процесу розуміє його спроможність на підставі верховенства права забезпечити захист порушених або оспорюваних прав осіб, які здійснюють господарську діяльність, а також прав і законних інтересів держави, її органів, органів місцевого самоврядування, інших осіб, шляхом справедливого судового розгляду і вирішення господарських справ у

встановлений законом строк на засадах законності, справедливості, публічності, гласності, відкритості, змагальності сторін, неупередженості, самостійності та незалежності суду¹².

І.В. Губенок зазначає, що оскільки основним призначенням суду є здійснення правосуддя, тому робить висновок, що основною метою судової реформи варто вважати підвищення ефективності правосуддя, тобто створення такого правосуддя, яке б максимально могло б захищати і відновлювати порушені права і інтереси як громадян, так й організацій¹³.

С.Ф. Демченко пропонує вважати господарський процес ефективним, коли забезпечується доступність правосуддя, а рішення господарського суду є правосудними (законними, обґрунтованими, справедливими та такими, що прийняті у розумні строки і реально виконуються)¹⁴.

М.С. Шакарян, досліджуючи проблеми доступності і ефективності правосуддя виходить з того, що ефективність правосуддя пов'язана з досягненням мети судового захисту, завдань правосуддя. Для конкретного громадянина чи органу правосуддя є доступним і ефективним, якщо його суб'єктивні права і охоронювані законом інтереси захищені судом, справу розглянуто своєчасно і правильно, тобто ухвалене законне і обґрунтоване, аргументоване і справедливе рішення¹⁵.

На думку М.А. Вікут, правосуддя в цивільних справах набуває властивості ефективності за умови, якщо в результаті розгляду конкретної цивільної справи суддя ухвалює законне, обґрунтоване і справедливе рішення. Досягнення такої мети забезпечується наявністю процесуальних гарантій, які являють собою закріплені в нормах цивільного процесуального права юридичні властивості, покликані створювати на всіх стадіях судочинства сприятливі умови для безперешкодного здійснення наданих особам, які беруть участь в справі, процесуальних прав¹⁶.

А.В. Цихоцький виділяє такі критерії характеристики ефективності цивільного судочинства в конкретній справі: а) встановлення фактичних обставин справи; б) правильність визначення матеріально-правових підстав розглянутої справи; в) наявність або відсутність процесуальних порушень; г) дотримання або недотримання термінів розгляду справи; д) характер мотивування рішення; е) якість складання протоколу судового засідання; ж) якість складання рішення суду¹⁷.

Аналіз наведених точок зору науковців свідчить, що немає єдиної думки щодо змісту і характеристики поняття ефективності цивільного судочинства. При цьому, неможна повністю погодитись із А.В. Цихоцьким, адже його визначення ефективності як властивості правосуддя по розгляду і вирішенню цивільних справ фактично розкриває функціональне призначення такої державної функції, як правосуддя, зміст якого й зводиться до розгляду і вирішення цивільних справ. А відтак, впливає, що будь-яке правосуддя, яке має своєю властивістю розгляд і вирішення цивільних справ, буде вважатися ефективним. З цього робимо висновок, що ефективність не може бути властивістю правосуддя, як зазначає А.В. Цихоцький. З цих же підстав ми не можемо погодитись із позицією М.А. Вікут, яка ефективність також визначає властивістю правосуддя в цивільних справах.

С.Ф. Демченко розуміє ефективність судочинства як характеристику його стану. Тобто характеристику стану самої процесуальної діяльності як динамічного явища (коли він говорить про переведення звичного відправлення судочинства у ранг правосуддя). Але таке визначення не вказує на зв'язок діяльності із її наслідками (матеріально-правовими та процесуальними), про що зазначають інші

науковці (М.А. Вікут, М.С. Шакарян, І.В. Губенюк), які вважають правосуддя ефективним, коли суб'єктивні права і охоронювані законом інтереси захищені судом, справу розглянуто у встановленій процесуальним законом процедурі своєчасно і правильно, тобто ухвалене законне і обґрунтоване, аргументоване і справедливе рішення, яке забезпечує реальний захист порушених прав і законних інтересів особи, яка звернулася до суду.

Але й ці ознаки повністю не розкривають поняття ефективності цивільного судочинства, оскільки вказують лише на його матеріально-правові та процесуальні наслідки, залишаючи при цьому саму процесуальну діяльність суду, яка полягає в організації судового процесу, керуванні ходом судового засідання, забезпеченні додержання послідовності і порядку вчинення процесуальних дій, спрямуванні судового розгляду на забезпечення повного, всебічного та об'єктивного з'ясування обставин справи, усуненні із судового розгляду все, що не має істотного значення для вирішення справи (ст. 160 ЦПК). Не варто забувати й про активні повноваження судді щодо недопущення зловживання сторонами процесуальними правами, відхилення (залишення без розгляду) чисельних необґрунтованих відводів і клопотань про залучення до участі у справі неналежних осіб чи вилучення неналежних та недопустимих доказів, що може мати наслідком затягування судового розгляду¹⁸.

Крім того, цивільне судочинство як процесуальна діяльність зумовлює існування у суду власного процесуального інтересу як пов'язане функціями правосуддя прагнення судді щодо оперативної реалізації службових повноважень, принципів судової активності (ініціативності), судового керівництва і суддівського розсуду, зумовлене загальним об'єктом цивільних процесуальних правовідносин і спрямоване на виконання завдань цивільного судочинства, яке забезпечується цивільно-процесуальними санкціями і реалізується в цивільній процесуальній формі¹⁹.

Отже, при характеристиці ефективності цивільного судочинства варто також враховувати результативність і дієвість самого процесу як діяльності.

Зазначене вище дозволяє нам зробити висновок та навести власне визначення ефективності цивільного судочинства. Так, ефективність цивільного судочинства – це результативність судової цивільної процесуальної діяльності та її наслідків (матеріально-правових та процесуальних), яка зумовлена визначеним у статті 1 ЦПК завданням цивільного судочинства і спрямована на його оптимальне виконання з метою усунення цивільно-правового спору між сторонами або оптимального вирішення іншого правового питання відповідно до норм матеріального права із здійсненням реального судового захисту прав та охоронюваних законом інтересів та унеможливлення виникнення на підставі ухваленого судом рішення нових спорів з участю сторони, на користь якої воно ухвалено, і забезпечується судовою процесуальною заінтересованістю.

При цьому, визначена у статті 1 ЦПК мета цивільного судочинства – захист порушених прав – не повинна бути тим ключовим наслідком, на досягнення якого спрямоване цивільне судочинство та досягненням якого визначатиметься його ефективність, адже суд може здійснити ефективне правосуддя в конкретній справі, але прав жодної зі сторін не захистити. Так, наприклад, захист права (як мета сучасного цивільного судочинства) може не відбутися з різних причин (наприклад, при необґрунтованості вимог позивача та відсутності факту порушення інтересів відповідача, коли суд інтереси жодної з сторін не захищає). Вод-

ночас завдання цивільного судочинства – вирішення справи (тобто розв'язання правового спору) – має повністю реалізуватися незалежно від матеріально-правових наслідків вирішення правового спору (наприклад, при пред'явленні надуманого позову про захист вигаданого права правовідносини між сторонами відсутні, тому суд, відмовляючи в позові, лише владно підтверджує відсутність таких правовідносин і, таким чином, припиняє спір, при цьому не захищає права та інтереси відповідача, яких, через відсутність правовідносин, не існує).

Зазначене вище дозволяє нам підсумувати, що ефективність цивільного судочинства має визначатись результативністю самої процесуальної діяльності та її наслідками, незалежно від досягнення мети цивільного судочинства. Цивільне судочинство буде ефективним тоді, коли справи розглядатимуться оперативно, неупереджено, справедливо та правильно.

1. Короєд С. О. Оцінка стану реформування цивільного процесуального законодавства України та його вплив на ефективність цивільного судочинства / С. О. Короєд // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2013. – № 2. – С. 150–153. **2. Проблеми оптимізації цивільного процесу в Україні**: монографія / Берестова І. Е., Бичкова С. С., Бобрик В. І. та ін., за ред. академіка НАПрН України О. Д. Крупчана. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. – С. 6. **3. Петрухин І. Л.** Теоретические основы эффективного правосудия / И. Л. Петрухин, Г. П. Батуров, Т. Г. Морщакова. – М., 1979. – С. 165. **4. Інтерв'ю** с профессором-консультантом Российской академии государственной службы при Президенте РФ, заслуженным юристом Российской Федерации Б. Я. Полонским // Законодательство. – 2005. – № 10. – С. 9. **5. Чевычелов В. В.** Юридическая конструкция в современном российском праве (проблемы теории и практики): монография / под науч. ред. В. М. Баранова. – Н.Новгород, 2007. – С. 269. **6. Цихоцкий А. В.** Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам: дис. ... д-ра юрид. наук / А. В. Цихоцкий. – М.: РГБ, 2007. – С. 204. **7. Короєд С. О.** Правосуддя в цивільних справах, цивільне судочинство та цивільний процес: проблеми співвідношення в аспекті вивчення питань їх ефективності / С. О. Короєд // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Вип. 22. Частина II. Том 1. – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2013. – С. 245–248. **8. Цихоцкий А. В.** Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам / Циховский А.В. – Новосибирск: «Наука», Сибирское предприятия РАН, 1997. – С. 143, 152. **9. Цихоцкий А. В.** Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам: дис. ... д-ра юрид. наук / Цихоцкий А.В. – М.: РГБ, 2007. – С. 223. **10. Губенок И. В.** Эффективность правосудия как гарантия защиты нарушенного права (проблемы теории и практики): дис. ... канд. юрид. наук / Губенок И.В. – Нижний Новгород, 2007. – С. 8. **11. Демченко С. Ф.** Теоретико-методологічні засади ефективності господарського судочинства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук / С. Ф. Демченко. – К., 2010. – С. 20. **12. Саранюк В. І.** Шляхи вдосконалення організації господарського процесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / В.І. Саранюк. – К., 2011. – С. 5. **13. Губенок И. В.** Эффективность правосудия как гарантия защиты нарушенного права (проблемы теории и практики): дис. ... канд. юрид. наук / Губенок И.В. – Нижний Новгород, 2007. – С. 83. **14. Демченко С. Ф.** Теоретико-методологічні засади ефективності господарського судочинства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук / С. Ф. Демченко. – К., 2010. – С. 11. **15. Шакарян М. С.** Проблемы доступности и эффективности правосудия в судах общей юрисдикции / М. С. Шакарян // Проблемы доступности и эффективности правосудия в арбитражном и гражданском судопроизводстве: материалы Всероссийской научно-практической конференции, 31 января – 1 февраля 2001 г. – М., 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legist.ru/conf/Shakaryan.htm>. **16. Вукот М. А.** Обеспечение судами прав лиц, участвующих в граждан-

ском деле, как одно из условий эффективности правосудия / М. А. Викиут // Проблемы доступности и эффективности правосудия в арбитражном и гражданском судопроизводстве: материалы Всероссийской научно-практической конференции, 31 января – 1 февраля 2001 г. – М., 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до документа : http://www.legist.ru/conf/_Vikut.htm. **17.** Цихоцкий А. В. Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам : дис. ... д-ра юрид. наук / Цихоцкий А. В. – М.: РГБ, 2007. – С. 260. **18.** Короєд С. О. Окремі питання своєчасного розгляду цивільних справ / С. О. Короєд // Судова апеляція. – 2011. – № 3 (24). – С. 107–115. **19.** Короєд С. А. О понятии судебного процессуального интереса в аспекте повышения эффективности правосудия по гражданским делам / С. А. Короєд // Современные тенденции правовых исследований: международная конференция (17 августа 2013 года, г. Санкт-Петербург). – СПб.: Фонд развития юридической науки. Центр академических публикаций, 2013. – С. 30–33.

УДК 347.64

О. С. ХАРЧЕНКО

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ ДИТИНИ КІЛЬКОХ ОПІКУНІВ ЧИ ПІКЛУВАЛЬНИКІВ

Аналізується питання щодо призначення опікунів чи піклувальників дитині. Розглянуто правові підстави для призначення кількох опікунів чи піклувальників. Основна увага приділена аналізу нормативно-правових актів, що регулюють відповідні відносини, та наукової літератури. Виділено прогалини правового регулювання цих відносин, звернено увагу на питання місця проживання дитини при призначенні їй кількох опікунів чи піклувальників.

Ключові слова: дитина, опіка, піклування, опікуни, піклувальники, місце проживання.

Харченко Л.С. Правовые аспекты назначения ребенку нескольких опекунов или попечителей

Анализуются вопросы, связанные с назначением опекунов или попечителей ребенку. Рассмотрены правовые основания для назначения нескольких опекунов или попечителей. Основное внимание уделено анализу нормативно-правовых актов, которые регулируют соответствующие отношения и научной литературы. Выделены пробелы правового регулирования этих отношений, обращено внимание на вопрос места проживания ребенка при назначении ему нескольких опекунов или попечителей.

Ключевые слова: ребенок, опека, попечительство, опекуны, попечители, место проживания.

Kharchenko Olesa. Legal aspects of the appointment of several fiduciaries or trustees for the child

The scientific article is devoted to the study of issues related to the appointment fiduciaries or guardians of the child. Examined the legal basis for the appointment of a guardian. Attention is paid to the historical aspect of the plurality marker in Ukraine and in the laws of foreign countries, which stipulates the appointment of several tutors. The focus is on the analysis of regulations that govern the appropriate attitude and the scientific literature.

© ХАРЧЕНКО Олеся Степанівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри інтелектуальної власності Київського національного університету імені Тараса Шевченка